Kodirova Samira Kamol qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Menejment fakulteti MO-22/24i guruh talabasi
kodirovasamira39@gamil.com
+998950731939

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA IJTIMOIY-IQTISODIY ZIDDIYATLARNING BADIIY TALQINI

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr o‘zbek nasrining zabardast namoyandasi Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” va “San’atkor” hikoyalari ijtimoiy-iqtisodiy va badiiy-estetik jihatdan qiyosiy tahlil qilinadi. Muallif ijodi orqali o‘tgan asrning 30-yillarida o‘zbek jamiyatida hukm surgan ijtimoiy tengsizlik, mansabdorlik zulmi, iqtisodiy muhtojlik va shaxsiy mag‘rurlik kabi illatlarning badiiy modeli o‘rganiladi. Maqolada Qahhor realizmining o‘ziga xos xususiyatlari, personajlar psixologiyasi va muallif pozitsiyasi masalalari keng tahlil qilinadi.
Kalit so‘zlar: Abdulla Qahhor, o‘zbek hikoyachiligi, ijtimoiy tengsizlik, iqtisodiy zulm, mansabdorlik illati, realizm, personaj psixologiyasi, satira, badiiy tipologiya, o‘tmishtasvirchilik.

Аннотация: В данной статье представлен сравнительный социально-экономический и художественно-эстетический анализ рассказов «Вор» и «Художник» Абдуллы Каххора, видного деятеля узбекской прозы XX века. На примере творчества автора исследуется художественная модель пороков, преобладавших в узбекском обществе 1930-х годов, таких как социальное неравенство, государственное угнетение, экономическая нужда и личная гордость. В статье всесторонне анализируются специфические особенности реализма Каххора, психология персонажей и позиция автора.
Ключевые слова: Абдулла Каххор, узбекская проза, социальное неравенство, экономическое угнетение, государственное угнетение, реализм, психология персонажей, сатира, художественная типология, пастиш.

Abstract: This article provides a comparative socio-economic and artistic-aesthetic analysis of the stories “The Thief” and “The Artist” by Abdulla Qahhor, a prominent figure in Uzbek prose of the 20th century. Through the author’s work, the artistic model of the vices that prevailed in Uzbek society in the 1930s, such as social inequality, official oppression, economic need, and personal pride, is studied. The article comprehensively analyzes the specific features of Qahhor’s realism, the psychology of characters, and the author’s position.
Keywords: Abdulla Qahhor, Uzbek storytelling, social inequality, economic oppression, official oppression, realism, character psychology, satire, artistic typology, pastiche.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 3-avgustda mamlakatimiz ijodkor ziyolilari bilan bo‘lgan uchrashuvda shunday degan edi: «*Adabiyot xalqning yuragi, elning ma’naviyatini ko‘rsatadi. Millionlab odamlarning e’tiborida bo‘lgan, madaniyat, adabiyot va san’at degan muqaddas dargohga qadam qo‘ygan har bir ijodkor, hech shubhasiz, avvalo, o‘z xalqining qalbiga quloq solib, uning dardiga darmon bo‘lishga intiladi»*. Bu so‘zlar badiiy adabiyotning ijtimoiy vazifasini belgilab berishda nihoyatda teran ma’no kasb etadi.

Abdulla Qahhor (1907–1968) ana shu muqaddas dargohga to‘liq sadoqat bilan xizmat qilgan so‘z san’atkori edi. Uning “O‘g‘ri” va “San’atkor” hikoyalari 1936-yilda, ya’ni ijtimoiy

keskinliklar, ma'muriy zo'ravonlik va qashshoqlik hamon davom etayotgan bir davrda yaratildi. Mazkur asarlar o'zbek nasrida realizm an'anasini yangi badiiy-estetik pog'onaga ko'targan, o'z davri jamiyatini chuqur tanqidiy ko'z bilan kuzatgan va bu kuzatuvni hayratlanarli ixchamlik hamda obrazlilik bilan ifodalagan durdonalar sifatida adabiyot tariximizda munosib o'rin tutadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi - mazkur ikki hikoyani ijtimoiy-iqtisodiy kontekstda birgalikda o'rganib, Qahhor realizmining mohiyatini, uning badiiy mahorat sirlarini va asarlardagi ijtimoiy tiplarnning tipologik ahamiyatini ochib berish.

"O'g'ri" hikoyasi bir qarashda oddiy bir voqeaning - Qobil boboning ho'kizi yo'qolishi va uni izlab topishga intilishining - ifodasi. Ammo bu sodda syujet zamirida ko'z ilg'amas bir falsafiy-ijtimoiy teranlik yotadi. Abdulla Qahhor bu asari orqali o'tgan asrning 30-yillaridagi qishloq hayotidagi iqtisodiy munosabatlar tizimini, mansabdor tabaqaning fuqaro muammolariga soxta munosabatini va "xizmat" niqobi ostidagi ochko'zligini nihoyatda aniq va keskin bo'yoqlarda aks ettiradi. Asarning ijtimoiy-iqtisodiy qatlami nuqtayi nazaridan qaralganda, Qobil bobo obrazi eng avvalo mulksizlashgan, kambag'al dehqon ijtimoiy tipining timsoli sifatida gavdalanadi. Bir ho'kiz yo'qotilishi cholni yakson etadi. Muallifning bir ho'kizning bor-yo'q boylik sifatida ifodalashi - bu o'sha davrning iqtisodiy haqiqatidir. "Dehqonning uyi kuysa kuysin, ho'kizi yo'qolmasin" degan maqolona iborani Qahhor bejiz keltirmagan: u bu parcha orqali o'sha kungi dehqon hayotidagi iqtisodiy ustuvorliklarni bir jumlada ko'z oldimizga keltirib qo'yadi. Asardagi ellikboshi, amin va pristav obrazlari mansabdorlik institutining bir butun portretini tashkil etadi. Ularning har biri o'z o'rnida Qobil boboning musibatidan foyda ko'rishga urinadi: ellikboshi "Ho'kizing topiladi" degan umid bergani uchun haq talab qiladi; amin "suyunchi" so'raydi; pristav tovuq va pul olganidan keyin yana aminning eshigiga jo'natadi. Bu - aylana, o'z ichidan chiqib bo'lmaydigan bir tuzoq. Mansabdorlikdan yordam olish uchun pora berish, pul berish uchun esa oldin haq pul bo'lishi kerak - lekin asarda cholda pul yo'qligi ifodalanadi. Hikoya qahramonlarining harakati ham, muallif badiiy mantiqining yo'nalishi ham shuni ko'rsatadiki, o'sha jamiyatda "fuqaroning arzga borishi arbobning izzati" emas, balki arbob uchun yana bir daromad manbai edi. Qahhor bu haqiqatni to'g'ridan-to'g'ri aytib o'tirmaydi - u bu haqiqatni voqealar silsilasi orqali xulosa chiqartirib beradi. Bularning barchasi uning realist mahoratining asosiy belgisicir. Asarning yakuniy qismi ham nihoyatda achchiq. Paxtafurush Egamberdi chol-kampirning muammosiga "achindi" va ikkita ho'kiz berdi. Ammo "kichkinagina sharti bor - kuzda ma'lum bo'ladi". Bu jumlaning ortida nima yotganini muallif ochiq aytmaydi, lekin bu gaplar orqali shuni anglashimiz mumkin: endi Qobil bobo yangi iqtisodiy munosabatga - qaramlik aloqasiga - tortilgan. U bir muhtojlikdan qutulish uchun boshqa bir muhtojlikning girdobiga tushdi. Mana bu - o'sha davrning iqtisodiy tengsizligi yaratgan halokatli "ijtimoiy aylanasi" ning badiiy ifodasi.

"San'atkor" hikoyasi esa "O'g'ri" dan farqli ravishda ijtimoiy kurash maydonini qishloqdan shaharga, iqtisodiy muammolardan ma'naviy-psixologik ziddiyatlarga ko'chiradi. Asarning markazida - o'z san'atkorlik darajasiga oshirib baho beradigan, tanqidga sabrsiz va o'ta mag'rur bir ashulachi turadi. Hikoya tanqid - bu holda traktorchining tanqidi - xalq ommasi bilan ziyolilar o'rtasidagi psixologik to'siqni nafis tarzda fosh etadi. San'atkor traktorchining e'tirozini qabul eta olmaydi, chunki uning nazarida ijtimoiy ierarxiyada traktorchi past, san'atkor esa yuksak turadi. Lekin Qahhor bu yerda katta bir badiiy paradoks yaratadi: san'atkor o'z "kulturniy" ligini xizmatchi oldida namoyish etadi, xizmatchi "J" harfini to'g'ri yoza olmayotganini aytadi, biroq o'zi ham bilmaydi, "kichigini yozib qattiqroq o'qing" deb qochadi. Demak, muallif ko'rsatayotgan san'atkor aslida o'zi da'vo qilayotgan madaniyatdan yiroq. Psixologik tahlil nuqtayi nazaridan san'atkor obrazi shaxsiy mag'rurlik, ijtimoiy mavqeni bo'rttirib ko'rsatish va tanqidga nisbatan immunitet ishlab chiqarish illatlari jamlangan bir tipdir. "Formalizm, naturalizmlardan o'tdim - hech kim otvod bergani yo'q" deya o'z-o'zini tinchlantirishi - bu psixologik mudofaa mexanizmining klassik ko'rinishi. Tanqidni eshita olmaslik, uni qabul qilishdan bosh tortish, o'z kamolotini tugatilgan deb hisoblash - bu badiiy rivojdan to'xtagan,

ammo moddiy va ijtimoiy imtiyozlardan bahramand bo‘lishni davom ettirgan san’at kishisining portreti. Asardagi yana bir muhim ijtimoiy qatlam - bu san’at bilan oddiy mehnat o‘rtasidagi ziddiyat masalasidir. San’atkor traktorchini o‘zidan past darajada ko‘radi. Holbuki, traktorchi aniq va amaliy bilimga ega: u ashulaning so‘zlaridagi tilga oid xatoni aniqlagan. San’atkor esa bu bilimni qabul qilishdan bosh tortadi, chunki “traktor qayoqdayu, masalan, “chorzarb” qayoqda”. Bu ziddiyat 1930-yillar Sovet jamiyatida keng muhokama qilingan ziyolilar va xalq ommasi munosabatining badiiy ko‘rinishidir. Hikoyaning xotima qismi - san’atkorning uyquga ketib xurrak otishi - chuqur ramziy ma’no kasb etadi. Xurragi ham “adabiyroq”: “Pluq-qum-prr... pluq-qum-prr…” Qahhor bu yerda o‘z satirasini eng yuqori nuqtaga olib chiqadi: uxlab yotgan san’atkor ham o‘z “adabiy” ligini yo‘qotmaydi, demoqchi. Bu - muallifning personajga qaratgan eng achchiq, eng istehzokor mulohazasi.

“O‘g‘ri” va “San’atkor” hikoyalari o‘rtasida syujet, qahramon va muhit jihatidan katta tafovut bor. Birinchisi qishloq hayotini, ikkinchisi shahar muhitini tasvirlaydi. Birinchisida iqtisodiy muammolar yetakchi, ikkinchisida - ma’naviy-psixologik ziddiyatlar. Biroq ikki asar bitta badiiy mantiq va bitta ijtimoiy muammo atrofida birlashadi: jamiyatdagi tizimli adolatsizlik va shaxsning bu adolatsizlik oldidagi ojizligi. Qiyosiy-tipologik jihatdan ikkala asardagi personajlar tipologiyasini quyidagicha tushuntirish mumkin. “O‘g‘ri” dagi Qobil bobo - tizim qurboni. U adolatsizlikni anglaydi, lekin unga qarshilik ko‘rsata olmaydi, chunki barcha kanallar - ellikboshi, amin, pristav, azayimxon - yopiq. Uning yakuniy ahvoli yangi qaramlikdan iborat. “San’atkor” dagi ashulachi esa - tizim mahsuli. U privilegiyalardan bahramand bo‘ladi, ammo bu privilegiyalar uning rivojlanishiga emas, aksincha, turg‘unligiga xizmat qiladi. Ikkala holda ham ijtimoiy tizim shaxsni emas - tizimni himoya qiladi. “O‘g‘ri” da - qashshoqlik va mansabdorlik koruptsiyasi. “San’atkor” hikoyasida esa - san’at imtiyozlari va moddiy ne’matlar bilan ko‘milgan, lekin ma’naviy o‘sishdan to‘xtagan bir sinf vakili yoritiladi. Qahhor bu ikki asarda ikki xil ijtimoiy kasallikni teran psixologik tasvir va o‘tkir satira bilan ochib berdi.

XULOSA

Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” va “San’atkor” hikoyalari o‘zbek adabiyotshunosligida tasodifan o‘z davrining “kichik hajmli etalon asarlari” sifatida tan olinmagan. Ular - yozuvchining o‘z xalqining “qalbiga quloq solib, uning dardiga darmon bo‘lishga intilishi” ning eng yorqin badiiy namunalari. Bu ikkala hikoya birgalikda o‘zbek jamiyatidagi ikki tomonlama ijtimoiy muammoni - kambag‘allik va mansabdorlik zulmi hamda imtiyoz va ma’naviy turg‘unlik - badiiy sinkretizmda talqin etadi. Qahhorning realist usuli, ijtimoiy tipologiyasi va satirik mahorati bugungi o‘zbek adabiyotshunosligida qayta-qayta o‘rganishga, talqin etishga va yangi metodologiyalar nuqtayi nazaridan tekshirishga loyiq.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish - xalqimiz ma’naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir”. Abdulla Qahhorning ijodiy merosi ana shu poydevorning tamal toshlaridan biridir - u hali ko‘p avlodlar uchun o‘zining badiiy va insoniy qudratini to‘la saqlab qolajak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulla Qahhor. “O‘g‘ri”. Hikoya. 1936.

2. Abdulla Qahhor. “San’atkor”. Hikoya. 1936.

3. Mirziyoyev Sh.M. “Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish - xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir”. // Xalq so‘zi gazetasi. - Toshkent, 2017-yil, 4-avgust.

4. Yo‘ldoshev Q. Abdulla Qahhor ijodining badiiy-estetik xususiyatlari. -Toshkent: Fan, 1987.

5. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. - Toshkent: o‘qituvchi, 1999.

6. Qosimov B. Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyoti. - Toshkent: Ma'naviyat, 2002.

7. Normatov U. Qahhor - hikoyachilik ustasi. // o‘zbek tili va adabiyoti. - 1982. - №4.